

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum
voor religie, cultuur en samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2004

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Carine Dujardin / Godfried Kwanten / Vincent Viaene / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / 016 32 35 00

Fax / 016 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be

Internet / <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op reknr. 432-0000011-57 van de K.U. Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00 € wordt een fiscaal attest bezorgd.

Illustratie cover: een foto uit het archief van Aveve-Veevoeding

- 4 Aan- en verkoop van voer
Het archief van Aveve-Veevoeding
- 6 Het regionalisme als architectuurtaal
Bronnen en cultuurhistorische achtergronden
- 10 Leo XIII, een diplomatieke paus
Stratego in het Vaticaan
- 14 Velletjes voor verdere voeling
De groene beweging op KADOC

4	6	6
10	14	14

Aan- en verkoop van voer Het archief van Aveve-Veevoeding

Ook dit voorjaar zal in de meeste Vlaamse (landelijke) gemeenten een Aveve-tuincentrum de uit zijn winterslaap ontwaakte tuinliefhebber een breed gamma aanbieden van zaden, pootgoed, gereedschap en meststoffen. Achter dit net van centra met een aanbod voor 'tuin, dier en hobby' schuilt een grote vennootschap, Aveve NV. Die Aan- en Verkoopvennootschap heeft wortels die ruim honderd jaar in het verleden teruggaan.

Ze ontstond in de schoot van de Belgische Boerenbond en onderhield al die tijd zeer nauwe en structurele banden met die landbouwersorganisatie. Ze stoelde tot voor enkele decennia op coöperatieve principes, op de beginselen van samenaankoop en van toezicht op het beheer door de leden, en van gedeeltelijke teruggave in verhouding tot de aankoop (ristorno). De Groep Aveve is vandaag de belangrijkste toeleverancier aan land- en tuinbouw in België en telt een zestigtal commerciële en industriële bedrijven in binnen- en buitenland. Naast de 'liefhebbersmarkt' is Aveve ook bedrijvig op de terreinen voeding, voedingsindustrie, engineering en IT.

Sinds een tweetal jaren draagt Aveve haar omvangrijke archief in fasen over aan KADOC. Tientallen meters financieel archief (o.a. de jaarlijkse financiële documenten) en de dossiers van de aankoopafdelingen kwamen over, evenals belangwekkende delen van het directiearchief. Op het grote historische belang van die bestanden komen we zeker nog terug, eenmaal de overdrachtoperatie is afgerond. Recent werd evenwel ook het archief van Aveve-Veevoeding in bewaring gegeven, een veeleer beperkt, maar waardevol bedrijfsarchief.

Aveve-Veevoeding is de huidige naam van de fabriek van veevoeder die Aveve sinds 1923 in Merksem bij Antwerpen uitbaat. Al vóór de Eerste Wereldoorlog had Aveve er een perceel grond gekocht. De aanwezigheid van de Antwerpse haven, een kanaal en spoorwegverbindingen verschaftte de fabriek belangrijke strategische voordelen. Inspelend op de naoorlogse groei van de landbouwmarkt kende ze bovendien een constante expansie. Vanuit de fabriek werden de landbouwersveehouders bevoorraad, eerst via lokale aankoopafdelingen, later rechtstreeks. De Merksemse onderneming werd een van de steunpilaren van het groeiende werkterrein van Aveve. Hier en daar in Vlaanderen werden lokale en gewestelijke stapelhuizen uitgebouwd met het oog op een decentralisatie van de distributie. In 1928 werd een olieslagerij in Merksem aan het geheel toegevoegd.

Het verleden van de fabriek in Merksem is er een van permanente groei, zowel op het vlak van infrastructuur, (geschoold) personeel als van omzet. Toch verliep deze evolutie niet rimpelloos en kreeg het bedrijf ook te kampen met toenemende concurrentie, vooral van kleine en middelgrote veevoederproducenten. Dat had rechtstreeks te maken met de financiële put die de Middenkredietkas van de Belgische Boerenbond naliet in de jaren 1930, waardoor de commerciële positie van de fabriek minder gunstig kwam te liggen. Merksem moest een deel van zijn marktsegment prijsgeven.

Een doorgedreven commercialisering, een meer verkoopgerichte opstelling en een modernisering van het fabricageproces moesten de concurrentiepositie versterken. Inzake transport werd overgeschakeld van de traditionele jutezakken naar bulkvervoer tot op het erf

van de boeren, die in toenemende mate over eigen silo's beschikten. In 1966-1969 trachtte de bedrijfstop door de bouw van een tweede fabriek in Aalter een stijgende productie en een efficiëntere distributie in West- en Oost-Vlaanderen te realiseren. De laatste decennia moesten een betere begeleiding van zaakvoerders en investeringen in technologie en toegepast onderzoek met het oog op een verbeterde samenstelling van het veevoeder tot een rendementsstijging leiden. Voedselveiligheid blijft, zeker na de voedselcrises op het einde van de jaren 1990, een belangrijke bekommernis van de bedrijfsleiding.

De van Aveve-Veevoeding afkomstige bestanden vallen uiteen in twee onderdelen. Een eerste luik bevat enkele strekkende meters bedrijfsarchief. Het betreft een zeer onvolledig geheel dat zeker niet volstaat voor de samenstelling van een integrale bedrijfsgeschiedenis. Toch bevat het enkele interessante stukken of reeksen. Zo zijn er vanaf 1923 stamboekregisters van personeelsleden met interessante kwalitatieve inlichtingen over afkomst, prestaties en sociale situatie van de individuele werknemer. Reeksen financiële overzichten, verslagen en stukken van en voor de Dienst voor Veiligheid, Gezondheid en Verfraaiing en de Ondernemingsraad laten toe de evolutie van klassieke kerngetallen inzake het bedrijf voor een langere periode te reconstrueren.

Een tweede luik bestaat uit een omvangrijke en unieke audiovisuele collectie. Ze telt honderden glasnegatieven, foto's, diareeksen en klankbanden. De verzameling bevat de traditionele portretten van directie- en kader-leden, arbeiders en bedienden. Maar daarnaast is ze ook een goudmijn voor de industrieel-archeoloog en de onderzoeker geïnteresseerd in sociale realiteiten. Ze geeft namelijk, soms via overzichtelijke (lucht)foto's en dan weer aan de hand van detailopnamen, een zeer duidelijke kijk op het machinepark, de bedrijfsgebouwen in hun diverse fasen (molens, raffinaderij, turbinezaal, portierswoning, stapelplaatsen, silo's, laboratoria, refters enz.), de fabricageprocessen, het rollend materieel, de werkomstandigheden en -procedures, de mechanisering en later de automatisering, de transportmiddelen (vrachtwagens, treinen, schepen) enz. Sprekende foto's zijn er o.a. van de inhuldiging van het Albertkanaal, de publiciteitsinspanningen, de oorlogsschade en de productie van jutezakken. Het overgrote deel van de beelden bezit een hoge technische kwaliteit.

Het archief Aveve-Veevoeding is toegankelijk na toestemming van de bewaargever.

Godfried Kwanten

Illustratie: een sprekende foto uit het archief van Aveve-Veevoeding: vrouwenarbeid ca. 1950.

Het regionalisme als architectuurtaal

Bronnen en cultuurhistorische achtergronden

Wie kent in Vlaanderen niet “Het Lijsternest”, de woning van schrijver Stijn Streuvels. Dit landelijke huis (1904-1906), getekend door architect Joseph Viérin, wordt algemeen beschouwd als een voorbeeld van regionalistische architectuur. Wat houdt het begrip regionalisme in de architectuur in? Wat zijn de bronnen en meer nog, wat zijn de cultuurhistorische achtergronden ervan? Over die vragen bogen zich een twaalfstal onderzoekers tijdens een eerste workshop die op 29 en 30 januari in het Pand van de Gentse universiteit plaatsvond in het kader van de FWO-Onderzoeksgemeenschap “Worldviews, Cultural Identities and Architecture in

Western-Europe, 1815-1940”, waarvan KADOC de coördinator is. De vraagstelling naar de bronnen van het regionalisme leidde alvast tot geanimeerde discussies.

De workshop maakte onmiddellijk duidelijk dat regionalisme geen eenduidig begrip is. Er zijn verschillende “regionalismen”, naargelang de gehanteerde invalshoek. De theoretische inbreng van het eclecticisme kan een van de voornaamste bronnen van het regionalisme worden genoemd. Dat werd heel accuraat aangebracht door respectievelijk Geert Palmaerts (V.U. Amsterdam) en Yves

Illustratie: “Het Lijsternest” van Stijn Streuvels, foto genomen uit het Bulletin des Métiers d’Art, 1907.

Schoonjans (V.U.Brussel en Sint-Lucas Brussel). Zo deden gerenommeerde architecten als César Daly in architectuurtijdschriften oproepen om regionale modellen te ontwikkelen. Zij zagen in een architectuur met regionalistische kenmerken een ideaal middel om de moderniteit van de negentiende eeuw te verzoenen met de lokale culturele identiteit. In het eclecticisme was de gevoeligheid al aanwezig om, tegenover de moderne centralistische eenheidssta(a)t(en), de regionale identiteiten via een aangepaste architecturale vormgeving tot uiting te laten komen. Beklemtoonde Palmaerts de theoretische inbreng van het eclecticisme, dan onderstreepte Schoonjans dat het eclecticisme veeleer een methode dan wel een theorie aanreikte. Hoe dan ook, het eclecticisme is belangrijk in zijn "re-invention of traditions", inclusief de aandacht voor de regionale en/of lokale identiteit.

Een antwoord op de moderniteit?

Benoît Mihail (U.L.Bruxelles/Historische Dienst Politie) maakte in een rijk gestoffeerd betoog duidelijk dat in het regionalisme van het einde van de negentiende eeuw een nieuwe sensibiliteit voor het verleden schuilging. Die was gebaseerd op onder meer een grondiger kennis van de geschiedenis van Europa, maar ook op een etnologische aandacht voor de verschillende menselijke culturen (taal, ras, gebruiken). De interesse voor 'de andere' was al aanwezig bij de Franse restauratiearchitect Viollet-le-Duc, maar werd sterker naar het einde van de negentiende eeuw. De spreker vroeg zich trouwens af of het regionalisme niet moet worden beschouwd als een antwoord op de overweldigende moderniteit, als een compromis tussen nationale eenheid en de divergente regionale identiteit.

Jan De Maeyer (K.U.Leuven-KADOC) sloot daarbij aan met de stelling dat in de regio-

nalistische architectuur van rond 1900 een duidelijke cultuurhistorische en ideologische paradigmaverschuiving besloten zat. Mihail had al terecht de aanwezigheid van een organicistische maatschappijvisie beklemtoond, De Maeyer en Linda Van Santvoort (U.Gent) wezen ook op de zoektocht van intellectuelen en kunstenaars naar een alternatief voor de als geestdodend ervaren stad, het nieuwe geloof in de genezende kracht die van het platteland uitging. Niet toevallig was de eeuwwisseling het moment waarop in Europa tientallen kunstenaarskolonies zich op pastorale plekjes vestigden. De Maeyer onderstreepte verder hoe in het Sint-Lucasmilieu (in de Europese context vormden de Belgische Sint-Lucasscholen als confessionele kunst- en ambachtsscholen een uniek gegeven) het regionalisme als een dankbaar alternatief voor het achterhaalde paradigma van de neogotiek werd onthaald, zeker nu de afgestudeerden de religieuze architectuur en kunst enigszins loslieten en zich meer begaven op de markt van de civiele architectuur (huizenbouw). Ook al deelden niet alle leidende figuren die optie, ze weerhield de Gentse hoogleraar architectuur Louis Cloquet noch een Joseph Viérin er niet van om met het *Bulletin des Métiers d'Art* het regionalisme in de architectuur te promoten als een vorm van totaalarchitectuur, een harmonieus samengaan van lokale culturele identiteiten en een organicistische maatschappijvisie. In die zin was Streuvels' Lijsternest een welbewuste act.

Linda Van Santvoort gaf als gastvrouw een rijk overzicht van de regionalistische tendensen in de Belgische architectuur (ca. 1890-1920). Het werd een boeiende wandeling langs Normandische villa's of Engels aandoende cottages aan de Belgische kust, maar ook naar wat als een uiting van een fundamenteel of puur regionalisme kan worden beschouwd, zoals Flor Van Reeths villa's in Boechout. Van Santvoort onderstreepte dat het regionalisme niet mag worden verward met de wat oppervlakkige, veeleer modische belangstel-

ling in burgerlijke kringen voor de zogenaamde landelijke architectuurstijl (cottages), al zijn beide wegens hun belangstelling voor de landelijke volkstradities wel verwant. De Leuvense doctoranda Ellen Van Impe legde daarop heel precies de relatie tussen de Arts & Craftsbeweging en het streven naar een authentieke en historisch-archeologisch onderbouwde ambachtelijke kunst en het pure of fundamentele regionalisme. Zij deed dat aan de hand van een analyse van het *Bulletin des Métiers d'Art* en de *Revue de l'Art chrétien*, tijdschriften die in het Sint-Lucasmilieu de aandacht voor het regionalisme aanwakkerden.

Comparatieve en interdisciplinaire benadering

Na de architectuurhistorische benaderingen werden de deelnemers aan de workshop geconfronteerd met verschillende gradaties of uitingvormen van regionalistische architec-

tuur, van rationeel-eclectische accenten tot het meer burgerlijk-modische, maar ook het in een cultuuriologische totaalconcept ingebedde pure regionalisme. De literatuurhistoricus Dirk De Geest (K.U.Leuven) trok dan het debat helemaal open met een spetterend betoog over het regionalisme in de literatuur (Vlaanderen, comparatief Europees). Het referaat toonde nogmaals het belang aan van interdisciplinaire benaderingen, een oud stokpaardje van KADOC. Al te lang, aldus De Geest, werd de literatuurgeschiedenis gedomineerd door het paradigma van het modernisme, met als gevolg dat aan de regionalistische literatuur (een begrip dat door de eigentijdse literatoren, zoals in de architectuur, nauwelijks werd gehanteerd) als een betekenisvolle culturele constructie werd voorbijgegaan. De methodologisch opgevatte uiteenzetting bevatte uitdagende aanzetten voor een weloverwogen analyse van het regionalisme in de architectuur.

Illustratie: interieur naar een ontwerp van architect Viérin, foto uit het Bulletin des Métiers d'Art, 1907.

De Nederlandse onderzoeker Eric Storm (U. Amsterdam) bracht een verrassende kijk op het regionalisme in de negentiende-eeuwse Franse, Duitse en Spaanse schilderkunst tot aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Was de geografische invalshoek al niet evident, de herlezing van het naturalisme en het (sociaal-)realisme als uitingen van regionalisme, lokte een levendige reeks van vragen en discussies uit. Vanuit een comparatief standpunt bekeken was het heel interessant om vast te stellen dat ook hier het regionalisme in de grond een hervormingsbeweging was, die zich afzette tegen al te centralistische of uniformistische tendensen van de moderne staten en tegen de emanatie van die eenheidsstaten op kunstniveau, de officiële Academies voor Schone Kunsten.

In zekere zin vormde het referaat van Robert Colls (University of Leicester, UK) over de culturele identiteit van Engeland de hoeksteen van de comparatieve benadering van het fenomeen regionalisme in de architectuur. Colls schetste een overtuigend beeld van de officiële identiteit van de Engelse natie in de negentiende eeuw. Enerzijds presenteerde die zich in de architectuur van overheidsgebouwen als een gezagsvolle autoriteit in de aanwending van historisch geïnspireerde bouwstijlen en in de rationaliteit van het eclecticisme. Anderzijds liet diezelfde natie zich op het lokale, civiele niveau zien als een familievriendelijke samenleving, onder meer door de vormgeving van huizen in een regio-

nalistische, in de lokale tradities verankerde architectuur.

In de gedachtewisseling die daarop volgde, werd een van de hoofdkenmerken van het regionalisme aangewezen, namelijk de opvallende relatie tussen het regionalisme en de huizenbouw of hoe moderniteit, demografische groei en een aanzet van sociale democratisering op het einde van de negentiende eeuw zich materialiseerden in een eigen architecturale vormtaal. In de geplande publicatie van de handelingen van de workshop zal deze vaststelling alleszins nog worden getoetst aan de inzichten van François Loyer (Université de Paris), John McKean (University of Brighton, UK) en Ad de Jong (Nederlands Openluchtmuseum Arnhem). Toch was het voor de deelnemers duidelijk dat al voor de Eerste Wereldoorlog krachtige kiemen aanwezig waren voor de revival van de regionalistische architectuur, die zich in de heropbouw van de verwoeste gewesten in Frankrijk en België zo prominent manifesteerde. Meteen opende de subgroep Regionalisme van de FWO-Onderzoeksgemeenschap de weg voor de collega's van de subgroep "Living with History", die onder leiding van Luc Verpoest (K.U.Leuven) van 1 tot 5 september 2004 een internationaal colloquium organiseren over de heropbouw van Europa na de opeenvolgende grote conflicten en de omgang daarbij met het architecturale erfgoed, dit naar aanleiding van de negentigste verjaardag van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Voor meer inlichtingen over dat colloquium of de problematiek van de heropbouw, contacteer Magda Pluymers via magda.pluymers@kadoc.kuleuven.ac.be of 016/32.35.00.

Jan De Maeyer

Illustratie: arbeiderswoningen in het Engelse Bournville, uit het Bulletin des Métiers d'Art, 1906.

Leo XIII, een diplomatieke paus Stratego in het Vaticaan

Leo XIII is niet alleen de geschiedenis ingegaan als de “arbeiderspauz”, maar ook als een bij uitstek “diplomatieke” paus. Hoe poogde hij het volk te mobiliseren ten voordele van het pausdom en die aanhang te verzilveren op het diplomatieke schaakbord? Dat was de vraag waarover een groep onderzoekers zich boog tijdens een driedaags colloquium in Rome in december 2003. Het congres werd georganiseerd door KADOC, in samenwerking met de Romeinse Lumsa-universiteit, de Franse universiteiten van Lyon-II en Lyon-III, en de Academia Belgica.

Toen Gioacchino Pecci in 1878 tot paus werd verkozen, schenen de kaarten niet goed te liggen voor de Heilige Stoel. Het pausdom had Rome verloren aan het Italiaanse Risorgimento. De intransigente politiek van Leo's voorganger, Pius IX (1846-1878), had het Vaticaan in een politiek isolement gebracht. Er was echter hoop. De sociale kwestie trad op de voorgrond en in het laatste kwart van de negentiende eeuw onderging het internationale systeem ingrijpende veranderingen, die het Vaticaan heel wat nieuwe mogelijkheden boden om zich te ontplooien. De op het nationalisme gestoelde machts-politiek werd in Europese banen geleid via netwerken van deels rivaliserende en deels overlappende bondgenootschappen, wat de bewegingsruimte voor de pauselijke diplomatie vergrootte. Het bereiken van een precair nieuw evenwicht tussen de grootmachten ging hand in hand met de koloniale expansie, waarin katholieke missionarissen een grote rol speelden. De uitdeining van de Europese orde tot een wereldorde stelde nieuwe uitdagingen zoals de wapenwedloop, de massa-emigratie of de strijd tegen de slavernij, die als het ware

een uitnodiging vormden voor de sterkere profilering van een transnationaal moreel gezag.

Strategieën

Een eerste luik van het colloquium boog zich over de pauselijke perceptie van het nieuwe internationale landschap en de strategieën die het Vaticaan ontwierp om op die veranderingen in te spelen. Jean-Dominique Durand (Lyon-III) opende het congres met een panoramische lezing over de visie van Leo XIII op de wereld. Hij beklemtoonde de neothomistische en eigenlijk religieuze wortels van die visie. Ze liet de paus toe om een nieuwe profetische invulling te geven aan zijn ambt, als voorvechter van de vrede en als “spécialiste en humanité”. De Heilige Stoel sloot zich niet langer op in zijn Romeinse biotoop, maar ontdekte de wereld. In die zin, besloot Durand, was Leo XIII dan ook een voorloper van Johannes XXIII. Met de lezing van Laurent Koelliker (Genève) werd visie ingeruild voor strategie. Hier bleek dat Leo XIII “à la guerre comme à la guerre” ging in de “grote politiek” van het laat-negentiende-eeuwse Europa. Koelliker beklemtoonde de fixatie van de pauselijke diplomatie op de Romeinse kwestie en op het herwinnen van een territoriale soevereiniteit. Met dat doel leunde Leo XIII eerst aan bij het Duits-Oostenrijkse bondgenootschap en vervolgens bij zijn Frans-Russische rivaal. Beide allianties maakten gretig gebruik van de pauselijke politiek om Italië aan zich te binden of te verzwakken, aldus Koelliker, zonder het Vaticaan daarvoor veel concreets in de plaats te bieden. De Romeinse kwestie leidde echter tot een mobilisatie van de leken, die van meer duurzaam belang zou blijken te zijn voor de ontwikkeling van de Kerk.

De lezing van Claude Prudhomme (Lyon-II) over de buiteneuropese strategie van Leo XIII sloot in wezen aan bij die van Koelliker. Prudhomme betoogde dat de modernisering van de missie op het terrein zich niet vertaalde in het uitdokteren van een nieuwe globale strategie voor de wereldmissie. De houding tegenover het koloniale kader van de evangelisatie bleef verankerd in eeuwenoude juridische voorstellingen over de ideale - concordataire - verhouding tussen Kerk en Staat, waarvan het gewicht veeleer versterkt dan verzwakt werd door het neothomisme. De uiteenlopende klemtonen van Durand enerzijds, Prudhomme en Koelliker anderzijds leidden tot een geanimeerde gedachtewisseling over de (grenzen van de) "moderniteit" van Leo XIII. Sommige deelnemers stelden vragen bij Koellikers stelling dat de intransigente opstelling van Leo tegenover Italië een uitgemaakte zaak was vanaf het begin van het pontificaat en bij zijn neiging om de algemeen verzoenende politiek van de paus tegenover de moderne staat te herleiden tot een neveneffect van zijn intransigentie in de Romeinse kwestie. Anderen nuanceerden de klemtoon van Prudhomme op het gewicht van de traditie.

Opinie en beeldvorming

Dat de Vaticaanse diplomatie in concreto wel degelijk moderniseerde in haar verhouding tot de katholieke opinie bleek uit het tweede luik van het colloquium. Annibale Zambarbieri (Pavia) schetste het algemene kader van de exponentiële ontwikkeling van de pausdevotie, die werd gesystematiseerd en zich steeds meer toespitste op de persoon van de paus als een charismatisch leidersfiguur. Jan De Maeyer (KADOC-K.U.Leuven) zoomde in op de iconografie van die devotie als een voorbeeld van religieuze modernisering, zowel in het beroep op nieuwe industriële technieken als in de verschuivende thematische accenten van het beeld van Leo XIII. Een en ander werd

met sprekende voorbeelden geïllustreerd, o.m. aan de hand van een korte film van rond 1900 over de ouder wordende paus. Rupert Klieber (Wenen) schetste de ontwikkeling van de Pieterspenning tijdens het pontificaat. In weerwil van een gebrek aan systematisering van die moderne vorm van fundraising, slaagde het Vaticaan erin de opbrengsten te stabiliseren en zelfs te doen groeien dankzij de vermenigvuldiging van hoogdagen voor de pausdevotie, zoals de jubilea van Leo's priester- en bisschopswijding of het Heilig Jaar 1900.

Emiel Lamberts (KADOC-K.U.Leuven) ging in op de snelle groei van de katholieke congressen tijdens de jaren 1880 en 1890, vooral rond de sociale kwestie en de eucharistische devotie. De organisatie van de congressen werd in niet geringe mate gedragen door figuren uit het oude netwerk van de Zwarte Internationale, en kon op toenemende belangstelling vanuit het Vaticaan rekenen. Een ander belangrijk kanaal van wisselwerking met de katholieke opinie was de pers. Vincent Viaene (K.U.Leuven) schetste de evolutie van de pauselijke perspolitiek als een centraal element van de modernisatie van de pauselijke diplomatie en beklemtoonde de onverhoedse input van de katholieke opiniemakers die de curieprelaten mee uit hun Romeinse schelp deed komen.

Internationale politiek

De interactie tussen pauselijke diplomatie, katholieke opinie en het veranderende internationale systeem werd in het derde luik van het colloquium nader geïllustreerd aan de hand van een aantal casestudies. Gianni La Bella (Lumsa) en Philippe Delisle (Lyon-II) gingen in op de campagne die Leo XIII rond 1890 voerde tegen de slavernij in Afrika. Ondanks de gemengde gevoelens van vele missionarissen en de twijfelachtige concrete resultaten, was het initiatief een groot

pr-succes dat gestalte gaf aan een nieuwe roeping voor het pausdom als spreekbuis van het geweten van de mensheid. Ook uit de lezing van Gerald Fogarty (University of Virginia) bleek hoe het Vaticaan diplomatiek pragmatisme en moreel gezag met succes wist te verzoenen in de omkadering van de emigratie naar de Verenigde Staten. De schaduwzijde van de Romeinse belangstelling voor moderne vormen van massamobilisatie kwam daarentegen sterk naar voren in de interventie van Giovanni Miccoli (Triëst) over de “voorzichtige”, zo niet oogluikend positieve houding van Leo XIII en zijn staatssecretaris Mariano Rampolla tegenover de grootschalige anti-semitische bewegingen van de jaren 1890 in Oostenrijk en Frankrijk. Jean-Marc Ticchi (Parijs) schetste een levendig beeld van de modernisering van de pausdevotie bij het jubileum van 1888 en van de politieke instrumentalisatie ervan in het kader van de Romeinse kwestie. Dat de Romeinse kwestie echter ook een verstikkende factor kon zijn voor de tweede morele adem van de pauselijke diplomatie bleek uit de interventie van Hans de Valk (Den Haag) over de mislukte Vaticaanse deelname aan de Haagse vredesconferentie in 1899. De episode illustreert bovendien mooi de grenzen van de plooibaarheid van de katholieke (in dit geval Nederlandse) opinie in de handen van de Heilige Stoel.

De lezing van de Valk vormde de perfecte overgang naar het afsluitende luik van het colloquium, dat handelde over de houding van de verschillende grootmachten tegenover Leo XIII. Meteen werd gepeild naar het succes van de nieuwe Vaticaanse diplomatie. Algemeen neigden de verschillende sprekers ernaar om de verwezenlijkingen van Leo XIII als diplomatieke paus te relativeren. Giuseppe Ignesti (Lumsa) en Stefano Trinchese (Chieti) beklemtoonden in hun lezingen over respectievelijk Frankrijk en Duitsland de afstand die de Romeinse voorstellingswereld bleef scheiden van nationale politieke culturen. In de

tussenkomsten van Andrea Ciampani (Lumsa) en Luciano Trincia (Freiburg) kwam de rol van de Romeinse kwestie als struikelblok voor een volledige reïntegratie van het Vaticaan in het diplomatieke systeem opnieuw sterk tot uiting. Dat leidde tot een interessante gedachteswisseling over de wat enigmatische figuur van Rampolla. Die drukte als Leo's staatssecretaris na 1887 sterk zijn stempel op de tweede helft van het pontificaat, met een uitgesproken vijandigheid tegenover Italië, maar ook met het Ralliement aan de Franse Republiek en de steun aan de christen-democratie. De relaties van het Vaticaan met dé wereldmacht van Leo's tijd, Groot-Brittannië, en met de toekomstige supermachten van de twintigste eeuw, Rusland en de Verenigde Staten van Amerika, waren gereserveerd voor de laatste dag van het colloquium. De paus slaagde erin de betrekkingen met Rusland te normaliseren, maar dat tastbare resultaat ontglipte hem bij de Angelsaksische machten. Algemeen bleef de religieuze kloof met de “heterodoxe” naties, naast concrete problemen zoals Ierland of het Russische pan-Slavisme richting Balkan, een sterke hypothec leggen op Vaticaanse overtures in westelijke en oostelijke richting.

De referaten van dit driedaagse colloquium over Leo XIII zullen in de loop van 2005 worden gepubliceerd in de nieuwe KADOC-reeks Studies on Religion, Culture and Society. Daarover verneemt u later meer.

Vincent Viaene

Velletjes voor verdere voeling

De groene beweging op KADOC

Recent ontving KADOC een mooie aanvulling tijdschriften en brochures die betrekking hebben op de groene beweging Anders GAan LEVEN en op de partijen Agalev en Groen! De verwerking van deze collectie biedt de gelegenheid om een blik te werpen op de aanwezigheid van het groene gedachtegoed in de erfgoedcollecties van KADOC.

In zijn woord vooraf op de memoires van Luc Versteylen (2002) wijst de Antwerpse politoloog Stefaan Walgrave op het unieke karakter van de groene beweging in Vlaanderen. Hoewel de Vlaamse groenen wel hun wortels hadden in de contestatiebeweging van de jaren 1960, groeiden ze, in tegenstelling tot de andere groene partijen in Europa, niet uit de zogenaamde "traditionele" sociale groeperingen, zoals de milieubeweging, de vredesbeweging of de derdewereldbeweging. De groene beweging in Vlaanderen positioneerde zich dan ook niet aan de politieke linkerkant, maar hoorde veeleer thuis in christelijke middelen. De aansluiting van de beweging bij de dominante christelijke waarden in Vlaanderen was volgens Walgrave trouwens een groot voordeel en verklaart mee haar snelle groei en succes.

Die voor Europa vrij unieke koers moet in grote mate op het conto van jezuïet Luc Versteylen worden geschreven, die als de inspirator en stichter van de groene beweging in Vlaanderen kan worden beschouwd. De nieuwe levensstijl die hij voorstond, op basis van zogenaamde zachte, alternatieve waarden zoals soberheid, samenhang en stilte, was christelijk geïnspireerd, maar werd in de geest van de tijd vooral geponeerd tegen de vigerende consumptie-, concurrentie- en prestatie maatschappij. Ook de oude

brouwerij van Viersel (nabij Grobbendonk), die als een eigentijds en praktisch experimenteerterrein voor de nieuwe levensstijl werd uitgebouwd en zowat tot symbool van de beweging uitgroeide, ontstond uit de bekommernis om "de Handelingen van de Apostelen in de praktijk te beleven". De eigen ludieke aanpak van de beweging moet met de inzichten van haar stichter in verband worden gebracht. Als leraar aan het Xaveriuscollege van Borgerhout en als publicist (auteur van een paar toneelstukjes, gefingeerde dagboekjes o.m. *Kartouchke* (1963), een kolderrubriek in de *Linie* e.a.) ontwikkelde Versteylen een eigen stijl, gebaseerd op speelsheid, humor en verbeelding, die in staat bleek om jongeren op een eigentijdse manier aan te spreken.

Van beweging naar partij

De Antwerpse groep rond Versteylen evolueerde tot een brede basisbeweging met vertakkingen in alle belangrijke Vlaamse steden. De actiepunten waarmee hij in de media kwam, toonden aan dat de agenda van bij de aanvang ruimer was dan zuiver ecologisch. Naast leefmilieu en verkeer was er ook aandacht voor onderwijs, armoede, ontwikkelingsbeleid en vredesproblematiek. In 1977 stelde de Antwerpse groep voor het eerst een lijst samen voor de verkiezingen van Kamer, Senaat en Provincieraad, met een programma rond openbaar vervoer, werkgelegenheid, behoud en herwaardering van dorpskernen, kleine scholen en kleine en middelgrote ondernemingen en het stopzetten van wapenleveringen en kernenergie.

Sinds de eerste verkiezingsdeelname en vooral vanaf het begin van de jaren 1980 groeiden voor- en tegenstanders van politieke actie meer en meer uit elkaar. Er werd gediscussieerd over de manier waarop de beweging moest worden gestructureerd, over de toekomstige oriëntatie en over de opportuniteit van contacten met ecologische bewegingen in het buitenland. Vanaf maart 1982, het zogenaamde beraad van Tielrode, gingen beweging en partij een eigen weg. Agalev wilde nochtans geen politieke partij in de traditionele zin van het woord zijn, maar een "anti-partij"-partij, een politieke beweging in dienst van wat men "de groene stroming" noemde. Ze slaagde erin om zich stelselmatig verder uit te bouwen, zowel in de breedte als in de diepte, zowel programmatorisch als organisatorisch. Zoals elders in Europa kwam ook Vlaanderen in de ban van de groene golf. De partij begon aan een politieke opmars die haar in 1997, in het vuur van de dioxinestrijd, een klinkende verkiezingsoverwinning en een ticket voor regeringsdeelname opleverde.

Publicaties en periodieken, interessante bronnen voor onderzoek

Het ligt voor de hand dat de KADOC-collectie vooral voor de incubatie- en beginperiode van de groene beweging in Vlaanderen zeer rijk en divers is. De instelling beschikt niet alleen over het archief van de groene beweging tot 1982 (vooral van de Antwerpse tak die in de eerste jaren een cruciale rol speelde), ook het archief van de brouwerij van Viersel en het foto- en persoonsarchief van pater Versteylen worden op het centrum bewaard. Vanzelfsprekend moeten ook gepubliceerde documenten en beeld- en geluidsmateriaal uit die periode worden bestudeerd. De publicaties van Versteylen zelf, zijn bijdragen in de *Nieuwe Boodschap*, de *Linie* en *Jeugdlinie*, de publicaties van de uitgeverij van de beweging, *Stil Leven* Borgerhout, en van de Werkgroep *Liever Leven* (o.a. *De paradijservaring*, het tijdschrift *De Gulle Gazet*) worden op het centrum nauwgezet bijgehouden. Om inzicht te krijgen in de bekommernissen, idealen en actiepunten van de groene beweging in Vlaanderen zijn ook publicatiereeksen en periodieken een cruciale bron.

De voormalig wat speelser aandoende publicatiereeks *Leren Leven* (Borgerhout, 1969-1976) is er één van. Op het eerste zicht is dit niet meer dan een maandelijks verschijnende

kaftenreeks met parabels, vragenklappers, maatschappijkritische bedenkingen en levenslessen onder het motto "leren leven". De redactieadressen en de stijl waarin alles is opgesteld, verraden een grote inbreng van de groep rond Versteyleen. In 1975 werd het motto als volgt toegelicht: "leren leven is een even speelse als werkdadige reeks levenslessen die er hopelijk wat toe kunnen bijdragen om klaar te zien in alles wat een mens zoal ziet, hoort, voelt, ruikt, smaakt, in één woord beleeft".

Ook het bewegingstijdschrift *Voeling* (1978-1997) wordt op KADOC vrij volledig bewaard. Verantwoordelijke uitgever van dit "maandbladje voor mensen die in huishouden, onderwijs en verkeer soberder, samenhoriger en stiller dwz anders willen gaan leven" is Luc Versteyleen. Opzet is een gevarieerd en geschaard verslag te bieden van "aktie en inkeer, bedrijvigheid en rust, verzet en verzoening, troost en verdriet" in leven en wereld.

De wekelijkse *Velletjes voor verdere voeling* (1978-) bestaan als "nieuwsbrief van de groene herlevingsbeweging anders gaan leven" nog steeds en hebben als doel op een snelle en efficiënte manier informatie over de beweging te verspreiden. In de meer poëtische schrijfrant van een editoriaal uit 1979 heet dit: "week na week informeren over onze standpunten en acties om zo in *voeling* met elkaar te kunnen komen en blijven".

Het ledenblad *Stil leven* en ook de meer politiek georiënteerde tijdschriften van de partij Agalev en Groen! zijn op het centrum niet

volledig bewaard. Van *De Groenen, maandblad van anders gaan leven* (1980-1990) dat als aanvulling op de *Velletjes* werd beschouwd en als "maandblad naar-buiten-uit" meer gericht was op de politieke actualiteit, zijn evenmin alle nummers in de collectie aanwezig. Het blad werd in 1990 opgesplitst in *Ecogroen: maandblad van de ecologische stroming* (Groenen van Gent) (1990-1997) en *Bladgroen: ledenblad van Agalev* (1990-2003) dat vooral door de Agalev-groep van Brussel werd verzorgd. *Bladgroen* evolueerde van "open ledenblad van Agalev" in 1990 tot "maandblad van de Vlaamse groenen" (1991-2003) en smolt in 2003 met *Zin in meer levenskwaliteit* (2002-2003), de opvolger van *Opkikker: het Agalev informatiemagazine* (2000-2002) samen tot *Kompas, het infoblad van de Vlaamse groenen* (2003-).

Oproep

Al wie op zolders of in kelders over geschriften, beeld- en geluidsmateriaal en volledige of onvolledige publicatie- en/of tijdschriftenreeksen rond de groene beweging beschikt, is op KADOC hartelijk welkom. Voor de studie en reconstructie van dit belangrijk facet van de maatschappij- en mentaliteitsgeschiedenis in Vlaanderen is het noodzakelijk dat ook zij worden bewaard.

Carine Dujardin

Illustratie: cartoon uit *Velletjes voor verdere voeling*, 15 januari 2004